

Eric Hoffer. (2019). Kesin İnançlılar. (Çev.) Erkil Günür. İstanbul: Olvido Kitap.

Ali Davut ALKAN¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

24.11.2022

Kabul Tarihi

22.03.2023

Eric Hoffer tarafından yazılan “Kesin İnançlılar” adlı eser dört ana bölümden oluşmaktadır. Eser bu dört ana başlık altında incelenecektir. Kitap; kitlesel hareketin insanlar üzerindeki cazibesini ve neden kolayca kabul gördüğünü ilk bölümde irdelemektedir. İkinci bölümde inanç değişimine hazır kişilerle ilgili tipolojilere değinilmiştir. Üçüncü bölümde birlikte hareket etmenin beraberinde getirdiği koşullar ve söz konusu hareketlerin tutkalı kabul edilebilecek unsurlara değinirken dördüncü ve son bölümde kitle hareketlerini başlatanların bazı özellikleriyle iyi ve kötü kitle hareketlerine değinilmektedir.

Giriş

Tarih boyunca, insan topluluklarının belirli bir öğretiyeye inanmaları sağlanarak kontrol edildiklerini gösteren pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Bu öğretiler tarihin her döneminde değişmekle birlikte insanın bir öğretiyeye inanma isteğinde bir değişim ya da azalma olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. İnsan topluluklarını yönetmeye talip olanlar her dönem bu itaat ve bağlılığı sağlamanın yollarını aramışlardır. Bu çerçevede, yöneticilere öneri ve tavsiyeler içeren pek çok eser ortaya çıkmıştır (Örnek Niccolò Machiavelli, Prens). Eser, belirli bir yöneticiye tavsiyeler içermemekle birlikte genelgeçer hususlara değinerek kapsamlı bir inceleme yaparak büyük bir resim ortaya koymaktadır. Eserde; psikolojik ve sosyolojik tespitlere yer verilmektedir. Bu yönüyle sadece bireylerin değil insan topluluklarının da davranış eğilimleri açıklanmaya çalışılmaktadır.

1. Bölüm

İnsanlık tarihinde en eski kitlesel hareket biçiminin din eksenli hareketler olduğu bilinmektedir. Millet bilincinin tam anlamıyla oluşmadığı söz konusu dönemde insanların takip ettikleri dinî hareketler ideal değişim araçları olarak kabul edilmektedir. Ancak modern

¹ Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Özel Güvenlik ve Koruma Programı, alidavutalkan@ohu.edu.tr, ORCID:0000-0002-9463-8683

dönemde bu değişimlerin devrimci ve/veya milliyetçi ekseninde geliştiği öne sürülmekte, ancak özellikle milliyetçiliğin verimliliğine dikkat çekilmiştir (s. 18).

Özellikle, Batı aleyhtarı tutumun günümüzde Doğu ülkelerini harekete geçiren bir unsur olduğuna vurgu yapılmıştır (s. 20). Bu bölümdeki önemli ifadelerden bir diğeri de değişime duyulan şiddetli ihtiyaç ile değişime karşı direncin aynı inançtan doğduğu ve memnuniyetsizliğin muhalefete dönüşmesi için güce ihtiyaç duyulduğu iddiasıdır (s. 21). Geleceğe duyulan korkunun, içinde yaşanan döneme sıkı sıkıya sarılmaya sebep olurken geleceğe yönelik inancın değişime açıklığı sağladığı ileri sürülürken başarılı ve mutlu kişilerin mevcut durumu koruma eğilimiyle değişime karşıyken engelli ve orta yaş üstü bireylerin geleceğe yönelik korkudan kaynaklı bir değişim karşıtlığı olduğu belirtilmektedir (s. 24). Bireyin geleceğe yönelik umudunun büyüklüğü oranında değişime karşı harekete geçme iştahının arttığı öne sürülerek, Sanayi Devrimi'nin kitlesel değişim hareketlerindeki önemi vurgulanmıştır (s. 25).

Ancak, bu değişim hareketi için tecrübenin sanılanın aksine bir dezavantaj olduğu, tecrübeli kişilerin istikrarlı oldukları alanlardan ayrılmakta isteksiz olduklarına dikkat çekilmiştir (s. 26). Hüsrana uğramış kişilerin bir kitle hareketine katılarak hayatlarını daha anlamlı kıldığı ve kişisel kaynaklarıyla harekete geçiremediği unsurların ikamesi için bir alternatif oluşturduğu öne sürülmüştür (s. 150).

Ancak, kitle hareketinin bireysel ikbaliyle ilgili kişiler tarafından daha çok tercih edilmeye başlamasının söz konusu hareketin güçlenme aşamasını geçtiğine delalet ettiği ve bu hareketin yeni bir dünya kurmaktan çok şimdiki zamanı muhafaza etmeyi öncelikle hedeflediği belirtilmiştir (s. 28). Hitler; bir hareketin teşkil ettiği mevki ve makam sayısının fazlalığına bağlı olarak düşük nitelikli kişilerin artacağına ve bu durumun hareketin başarısızlığına yol açacağına işaret etmiştir (s. 28-29). "*Kitle hareketlerinin en cazip hususiyetlerinden birinin bireysel umudun yerine geçebilmesidir*", bu örnekten hareketle, işsizlerin kendilerine destek olan destekçileri yerine umut simsarlarını izleme ihtimalinin yüksekliği işaret edilmiştir (s. 30).

Bu bölümün belki de en önemli ifadesi; kendini bir davaya adanma, sadakat ve manevi teslimiyetin temelinde, zamanın boşa geçtiği hissine karşılık değer ve anlam vermesi beklenen bir olguya can havliyle sarılma olduğu iddiasıdır (s. 31). Kitlesel hareketlerin hemen tamamının, taraftarlarını aynı tipolojide bireylerden oluşan bir havuzdan temin ettiği ve bu hareketlerin birbirlerinin yerini tutabileceği belirtilmiştir (s. 33). Kitle hareketlerinin tek yönlü olmasının nadiren karşılaşılan bir durum olduğuna ve söz konusu hareketlerin dinî, milliyetçi, devrimci ve sosyal eksenlerin bazılarını birlikte kullanarak varlığını sürdürdüğü işaret edilmiştir (s. 34-35). Kitle hareketlerinin aynı zamanda göç için uygun şartları oluşturduğu ve benzer şekilde göç hareketlerinin kitlesel hareketlerin doğuşuna zemin hazırladığı örneklerle açıklanmıştır (s.36).

2. Bölüm

Bu bölümde, kitlesel hareketlere iştirak etmesi muhtemel birey tiyolojileri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu tiyolojiler; yoksullar, uyumsuzlar, dışlanmışlar, azınlıklar, yeniyetme gençler, muhterisler (hırslılar), kötü bir durumun pençesine düşenler, aciz olanlar, aşırı benciller, canı sıkınlar ve günahkarlar şeklindedir (s. 42). Oluşan grubun niteliğinin ortalama/düzyün insanlar tarafından değil uçlarda konumlanan azınlıklar tarafından şekillendirildiği belirtilmiştir (s. 41). Benzer şekilde, toplum tarafından gözden çıkarılmış ve dışlanmış bireylerin ekseriyetle o toplumun geleceğinin ham maddesini oluşturma potansiyeli vurgulanmıştır. Ayak takımı ve memnuniyetsizlerden yoksun toplumların doğması muhtemel yeniliklerden mahrum kalacağı işaret edilmiş ve örnekler verilmiştir (s. 42). Toplumda şikayet dozunun zirveye ulaştığı dönem, şikayete konu olan unsurun ortadan kalkma olasılığının ortaya çıktığı döneme isabet etmektedir ve bireyleri isyana yönlendiren şey çektikleri sıkıntılar değil daha iyi koşulları tatmış olmalarıdır denilmiştir (s. 46). Çarpıcı benzetmelerden biri de, bireylerin birçok şeye sahip oldukları durumda daha fazlasını istemelerindeki coşkunun hiçbir şeye sahip olunmadığı durumda duyulan coşkudan daha fazla olmasıdır (s. 47).

Kitle hareketi, kontrolü eline geçirdiğinde, gelecekteki umudu işaret ederek amacın hasıl olduğu düşüncesini engeller ve dikkati hayale ve gelecekteki hedeflere kaydırır (s. 48). Tercih özgürlüğünün, başarısızlığın bütün sorumluluğunu bireylerin sırtına yüklediği belirtilmiştir (s. 49). Kitle hareketlerinin yayılması için uygun toplumlar, belirli özgürlüklerin olduğu ancak mağduriyetleri geçici olarak ortadan kaldıracak aygıtların bulunmadığı toplumlar olarak tarif edilmiştir. Ayrıca, kitle hareketinin ortaya çıkışının sebebi olan mevcut düzene karşı mücadelesi sürdüğü, beraberlik ve fedakarlığın süreceğine dikkat çekilmiştir (s. 50).

Kendi hayatını boşa geçirdiğine inanan bireylerin özgürlükten çok kardeşlik ve eşitlik için istekli olduğu belirtmiştir. Ayrıca özgürlük için çok istekli olan bireylerin çoğunlukla özgür bir toplumda mutlu olma olasılığı en düşük bireyler olacağı öne sürülmüştür (s. 51). Bireylerin yaratıcılık özellikleri azaldıkça bir kitle hareketine iştirak niyetinin arttığı iddia edilmiştir (s. 52). Bu noktada bireyin yaratıcılık özelliği ile kitle hareketlerine katılma niyeti arasında kurulan rabita oldukça ilginç ve teyide muhtaçtır.

Bir gruba mensup bireylerin, isyan eşiğinin tamamen bağımsız bireylere göre daha yüksek olduğu öne sürülmüştür (s. 53). Yazarın dikkat çektiği bir diğer nokta da hemen tüm kitle hareketlerinin başlangıç aşamasında aile müessesine karşı takındıkları düşmanca tavidir. Bu yolla, ailenin birey üzerindeki kontrol ve denetimini ortadan kaldırarak ailenin erdemlerinden bireyi uzaklaştırmanın hedeflendiği öne sürülmüş ve bu noktada sanayinin arttığı Batı toplumu ve kapitalist düzene atıfta bulunulmuştur (s. 54). Aile kurumunun tahrip edilmesinin kolektif ruhu destekleyerek kitle hareketlerine katılımı kolaylaştıracağı öngörülmüştür (s. 56). Kitle hareketinin başarısı, kurduğu teşkilat ve hiyerarşik yapıya bağlanmış ve Hristiyanlık örnek olarak gösterilmiştir. Hristiyanlığın, atadan kalma çevrelerinden çeşitli sebeplerle kopan kişiler arasında hızla yayılırken, komün düzeninin görece az bozulduğu kırsal kesimde daha geç yayıldığına işaret edilmiştir (s. 60-61). Özellikle kitabın yazıldığı dönemin 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesine denk gelmesi, ordudan terhis edilmiş bir askerin herhangi bir kitle hareketi için potansiyeli yüksek bir taraftar olduğu örneğinin açıklaması olabilir. Bu noktada

kendini yalnız hisseden ve sivil hayatın koşullarına uyum sağlamada zorlanan bireyin taşıdığı ağır yüke vurgu yapılmıştır (s. 65). Bireyin bencillik düzeyi arttıkça uğradığı mağduriyetlerin şiddetinin de buna bağlı olarak artacağı belirtilmiştir (s. 69). Fırsatların gereğinden çok olduğu dönemlerde ve yerlerde yaşanan zamanın değerinin azalacağı, bireylerin yaptıklarını önemsiz görmeye başlayacağı belirtilmiştir (s. 70).

Azınlıkların, ne kadar iyi korunurlarsa korunsunlar kırılğan bir durum içinde olduklarına dikkat çekilerek, başarısızlık gibi bireysel sebeplerle ait olmama duygusunun pekiştiği belirtilmiştir. Kitle hareketlerine katılımın, azınlıkların en az ve en çok başarılı olan bireyleri arasından olduğu öne sürülmektedir (s. 71-72). İnanç ve devrim ruhuna benzer şekilde vatanperverlik de suçluluk duygusundan kaçanlar için bir sığınak olarak görülmektedir. Suçlunun da mağdurun da kitle hareketine katılarak kendini temize çıkarma eğiliminde olduğu belirtilmiştir (s. 75). Kitle hareketlerinin halkı önce bir noktada ayırıştırarak sonra bu ayrışmanın çözümü olarak gösterilmesine dikkat çekilmiş ve kitle hareketlerinin suçluları kazanma için fırsat kolladığının altı çizilmiştir (s. 76). Suça yönelik bir diğer dikkat çekici nokta da kitle hareketlerinin yükseldiği dönemlerde suç oranlarında bir azalma olduğu iddiasıdır (s. 77).

3. Bölüm

Kitle hareketini temel iki unsuru olan birlikte hareket etme ve fedakarlığın, bireyin kendini küçültmesi gereken durumlar olduğu belirtilmiştir (s. 84). Zira bireyin fedakarlığa hazır hale gelmesi için bireysel kimlik ve şahsına münhasır farklılıklarından feragat etmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Aidiyet duygusundan yoksun kişinin öncelikli hedefinin, hayatta kalmak olduğu vurgulanmıştır (s. 85). Ancak, bireyin kendini asla yalnız hissetmemesi gerektiği, sürekli bir gözetim altında olduğu hissini oluşturulması salık verilmiştir (s. 86).

Kitle hareketlerini yönetenlerin temel fonksiyonunun, takipçilerinin muazzam bir hareketin şanlı bir üyesi gibi hissetmelerini sağlayarak ölüm korkusundan uzak tutmak olduğu belirtilerek çarpıcı Hitler ve Churchill örnekleri verilmiştir. Ancak, bu durumun bireysel farklılığın çok yoğun yaşandığı dönemlerde uygulanabilir olmadığı da vurgulanmıştır (s. 90). Özellikle temaşa ve gösterişli törenlerin en akli başında bireylerin üzerinde dahi büyük etkileri olduğu belirtilmiştir (s. 91). Kitle hareketinin içinde bulunduğu zamanı kasıtlı olarak kötü göstermeye çalışarak, konfor ve zevk karşıtı ve hoşgörüsüz olmayı öven özelliğine işaret edilmiştir (s. 92-93). Kitle hareketinin, taraftarlarının kalbi ve akli özelliklerini gelecek üzerine yönlendirmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır (s. 94). İçinde yaşanan dönemi kötüleminin en ideal yolunun, parlak bir geçmiş ve parlak bir gelecek arasında silik bir bağlantı olarak tasvir etmek olduğu belirtilmiştir (s. 95-96). İdeal bir kitle hareketi taraftarının hayatın gerçeklerine kayıtsız kalma düzeyi ile kendini feda etmeyi göze alma düzeyinin paralel olduğu belirtilmiştir (s. 104). Kesin inançlı bireyin, dayanaklılığının ve kararlılığının kaynağı olarak bazı gerçeklere kulaklarını ve gözlerini kapayabilme kabiliyeti gösterilmiştir. Bir kitle hareketinin etkililik düzeyinin temel belirleyicisi olarak taraftarı olan bireyi çevresindeki dünyadan ve benliğinden ayırabilmesi gösterilmiştir (s. 105). Öğretilerin güçlülüğünün, anlaşılmaktan ziyade inanılmaktan kaynaklandığı belirtilerek anlaşılır öğretilerin güç kaybedeceği iddia edilmiştir (s. 106). Görece basit öğretilerin, taraftarlarınca karmaşık hale getirilmeye çalışıldığı belirtilmiştir (s. 107).

Kendi kendini kolay kandıran bireylerin başkalarınca da kolay kandırılabilirdiği ve yönlendirilebildiği iddia edilmiştir (s. 108-109). Kitle hareketlerinin potansiyel elemanlarının şekillendirilebilir ve inancını değiştirmeye hazır olmasının temel şartı olan benlikten yabancılaşmaya çoğu zaman ihtiras ve hırsın uygun zemin hazırladığına dikkat çekilmiştir (s. 109-110). İhtirasla duyulan bir nefretin anlamsız bir yaşama amaç ve anlam kazandırma olasılığı oldukça yüksek görülmektedir (s. 127). Özellikle kendi kendine yeten bireylerin bozuk ve olumsuz resmedilmesi vasıtasıyla ihtiras ve hırs düzeyi yükselir ki bu da kitle hareketlerine katılımı ve fanatikliği artıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (s. 110). Fanatik bireylerin kendince gerçek ilkeleri bulunmadığı, sadece bir şeye tutunma ihtiyacının şiddeti sebebiyle bu yolu seçtiği belirtilmiştir, ancak bu durumda dahi takip ettiği davalar arasında hızlı ve sorunsuz bir geçiş yapabilmekteki mahareti de vurgulanmıştır (s. 111).

Yazar, kitle hareketi ve ordular arasındaki benzerliklere değinmiştir. Burada özellikle kitle hareketine taraftar arayan kişilerin (paralı asker arayan bir subay, misyoner, komünist kışkırtıcı vb.) aynı eleman havuzunda karşılaşacağına dikkat çekilmiştir (s. 114). Ancak, ilerleyen sayfalarda iki unsur arasındaki tezata dikkat çekerek ordunun mevcut düzeni sürdürebilmek, kitle hareketinin ise mevcut düzeni yıkmak amacıyla olduğuna değinilmiştir. Kitle hareketinin temel meşguliyet alanının gelecek olması gerektiğine değinerek şimdiki zamanla ilgilenen kitle hareketlerinin sona yaklaştığına işaret etmiştir (s. 115). Özellikle fanatik bir askerin, asker olmayı seçen bir fanatik olduğu ancak fanatik olmuş bir asker olmadığı tespiti (s. 116) dikkate değer görülmektedir.

İnsanları birleştirme kabiliyeti en yüksek hislerden biri olarak nefrete değinilmiş ve bireyleri kendi benliklerinden ayırıştırma gücüne atıf yapılmıştır. Bu noktada, kitle hareketlerinin temel unsurlardan biri olarak da bir şeytan tasarılanmasının önemine dikkat çekilmiştir (s. 118). Oluşturulması gereken şeytan tasvirinin; her an ve her yerde hazır, kadirimutlak, yabancı ve uzak tasvir edilerek üzerinde uzlaşılabilir olmasına dikkat çekilmiştir (s. 120-121). Bireylerin belirli bir unsuru severken müttefik aramazken bir unsurdan nefret etmek için müttefik aramakta daha istekli olduğu ve bu noktada nefretin birleştirici özelliğinin öne çıktığı vurgulanmaktadır (s. 121). Nefretin sadece birleşme aygıtı değil birleşmenin bir sonucu olduğuna dikkat çekilmiştir (s. 129).

Yazar, çarpıcı şekilde vican azabı ve nefret arasında bir bağ kurarak, bireyin içindeki suçluluk duygusunu azaltmak için ben bilirimci ve küstah bir tutum takındığına işaret etmektedir (s. 123). Bir diğer çarpıcı tespit ise yüce bir dinin kuvvetli bir suçluluk duygusunu açığa çıkaracağı ve bu duygunun yüzsüzlük ve nefreti körükleyeceği iddiasıdır. Bireyin hakir gördüklerinden nefret etmeyeceği iddiası da önemli görülmektedir (s. 124). Kötülük sarmalının, kötülerden nefret eden bireylerin kendilerini nefret ettikleri kötülere benzettikleri sürece devam edeceği belirtilmektedir (s. 125). Bireyin benliğini bırakarak kapalı toplumun bir üyesi haline gelmesinin kişisel menfaatleri reddetme ve bireysel sorumluluklardan azade olma konforu sağladığına dikkat çekilmektedir (s. 128).

Eserde, itaatın kurallara uymanın yanı sıra taklit edilen bir modele dayanabileceğine dikkat çekilmekte, özellikle ezilenlerin taklit yeteneğine ve üstünlük algısının taklitçiliği önlediğine vurgu yapılmaktadır (s. 130-131). Kitle hareketlerine inananların, inanmayanlarla irtibatının kesilmesinin önemine vurgu yapılmıştır (s. 133). Diğer insanları kendi tarafına çekmeye

çalışan fanatiklerin bunu başardıkça inancını güçlendirdiği öne sürülmüştür (s. 141). Propagandanın, inanmaya hazır kişilerde işe yaradığı ve özellikle düş kırıklığı yaşayan kişilerde başarılı olacağına dikkat çekilerek başkalarını ikna etmekten çok kitle hareketini haklı göstermeye yaradığı vurgulanmıştır (s. 135). Kitle hareketine cebir yoluyla inandırılan kişilerin, ikna edilen kişilerden daha ateşli bir taraftar olduğu belirtilmiştir (s. 137). Kişinin korkaklığını mantığa bürümek için fanatik bir inanca sahip olması gerektiğinin altı çizilmiştir (s. 138). Kitle hareketlerinin sadece öğretilerden değil kendisine arka çıkan sert güç ile anlam kazandığına dikkat çekilmiştir (s. 139). Ancak yazar, kitle hareketlerinin güç kullanımı yoluyla durdurulup ezilebileceğini de işaret etmektedir (s. 140).

Kitle hareketini meydana getiren tek unsurun lider ve hareket olmadığı, itaat etme ve takip etme isteği ile mevcut düzene karşı bir hoşnutsuzluğun temel bileşenler olduğu belirtilmiştir (s. 142). Liderlerin ortaya çıkmadan önce uzun bir tetikte bekleme süreleri olduğu vurgulanmış ve örneklerle açıklanmıştır (s. 143). Kitle hareketi lideri için önemli görülen özellikler kibirli ve küstahça davranış, başkalarının düşüncelerini önemsiz görme ve meydan okuma olarak sıralanmıştır (s. 147). Bireyin, toplumdan ayrı ve farklılaşmış bir benlikten uzaklaşmadığı müddetçe kitle hareketinin eylem aşamasına tam anlamıyla hazır olmadığı belirtilmiştir. Düşünce insanların birlikte hareket etmesinin nadiren görüldüğü, ancak eylem insanların yoldaşlık duygusu ile daha kolay birlikte hareket edebildiklerine dikkat çekilmiştir (s. 152).

Kitle hareketleri için ideal çimentonun eylem olarak görüldüğüne dikkat çekilmiştir (s. 153). Kişinin inancı nispetinde eylem için güçlü olacağına dikkat çekilerek, geri kalan ve yavaş gelişim gösteren toplumların modernleşmesinde kitle hareketlerinin önemine atıf yapılmıştır (s. 154). Eylemde gösterilen sürekli başarının, birlik ruhu için büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır (s. 155). Bireylerin, kendinde beğenmediği ve saklamak istediği hataları başkalarında bulup çıkarmaya meyilli oldukları hatırlatılmıştır (s. 156). Kesin inançlı bireyin en önemli ve kutsal özelliği olarak şüpheli olmak, her durumdan kuşkulanarak sürekli çevresini kontrol etmek gösterilmiştir. Kesin inançlı bireyin bağlılığının inandığı davadaki diğer bireylere değil, bağlı olduğu bütüne olması gerektiği belirtilmiştir (s. 157). Karşılıklı şüphenin oluşturduğu korku ortamının, kesin inançlı bireylerin birbirlerine bağlılığını artırdığı ve kaçışları önlediğine vurgu yapılmıştır (s. 158). Başkalarıyla birleşen bireylerin, seçme özgürlüğü hakkında feragat ettiğine dikkat çekilmiştir. Kesin inançlı kişinin sonsuza dek güvensizlik ve eksiklik duygusu içinde yaşamını sürdürdüğüne işaret edilmiştir (s. 160). Kitle hareketinin, takipçilerinin bireysel eksikliklerinin çeşitli yollarla belirginliğini ve devamlılığını sağladığı belirtilmiştir (s. 160).

4. Bölüm

Kitle hareketinin ortaya çıkışı için mevcut düzenin gözden düşmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun için hitabet yeteneği gelişmiş kitle hareketi liderlerinin varlığı önemli görülmektedir (s. 165). Hitabet yeteneği kadar güzel yazma yeteneği de önemli görülmüştür. Dünyadan örneklerle görece geri kalmış ülkelerde öne çıkan devrimci liderlerin muhafazakar Batılı kurumlarda eğitim aldığına altı çizilmiştir (s. 167). Toplumda eğitilmiş olanların bir müesseseye mensubiyeti durumunda o müessesenin dokunulmaz olacağı belirtilmiştir (s.

170). Söz ustalarının üstün görülüp ayrı tutulduğu toplumlarda bir muhalefet oluşmasının zorluğu ve yabancı hareketlerin uygun bir zemin bulamayacağı işaret edilmiştir (s. 174).

Fanatik bireylerin, kitle hareketleri ve yeni başlangıçlar için olmazsa olmaz olduğu belirtilmiştir (s. 180). Fanatiklerin en sık geldiği grubun yaratıcı olmayan ancak çok konuşan kişilerden oluştuğuna dikkat çekilmiştir (s. 181). Yaratıcı bireylerin, kitle hareketlerinin oluşturduğu atmosferde yaratıcılık enerjilerinin sekteye uğradığı ifade edilmiş, fanatik bireylerin kitle hareketi başarıya ulaştıktan sonra gerginlik yaratan bozucu bir unsura dönüştüğüne dikkat çekilmiştir (s. 183). Fanatiklerin, bir süre sonra kitle hareketini temelinden sarsacak kadar sapkınlıklar yapabileceği işaret edilmiştir (s. 184). Bu tehlikeden kurtulmak amacıyla pratik ve olgun kişilere duyulan ihtiyaç belirtilmiştir (s. 185). Bir örgütün doğuş ve ve çöküş dönemlerinde dalavereciliğin öne çıkacağı öngörülmektedir (s. 189). Kitle hareketine ivme kazandıran ve takipçilerine icraat gücü veren unsurlar mutlak birliktelik ve fedakarlık olarak betimlenmiştir (s. 191). Kitle hareketlerinin oluşturduğu ateşli ortamın yaratıcılığa olumsuz etki ettiği ve yaratıcı düşünceleri bu hareketin amaçlarına hizmet eder hale getirdiğine dikkat çekilmiştir. Fanatizmin oluşturduğu körlüğün, kendini tahkim eden bir güç kaynağı olduğuna işaret edilmiştir (s. 194). Aşırılığın devamlılığının sağlanabilmesi için amacın belirsiz ve muğlak olması gerektiği belirtilmiştir (s. 196). Muhtelif davalara inanan kesin inaçlı bireylerin, birbirlerinin gücünü tanıdığı ve saygı duyduğu belirtilmiştir (s. 202). Ulusların da benzer şekilde bir şeyleri hararetle istemeyi bırakarak makul hedeflere yönelmesi durumunda sertlik potansiyelinin azalacağına vurgu yapılmıştır (s. 204).

Sonuç ve Değerlendirme

Eser, 1951 yılında yayımlanmıştır. Anılan dönemin 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası oluşu dikkate alındığında dünya genelinde, anılan savaş sonrası bazı ulus devletlerinin temellerinin atıldığı bir dönemde oldukça kullanışlı bir sınıflandırma yaptığı söylenebilir.

Ayrıca, kitapta kitle hareketlerinin oluşumu ve katılımcılarının karakteristik özelliklerine yönelik yapılan tespitlerin, eserin yazıldığı tarihten yaklaşık 71 yıl sonra farklı yöntem ve aygıtlarla da olsa hala temelde geçerliliğini koruduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kitlesel hareketlerin (örnek Arap Baharı) önemi ve yakın geçmişte oluşturduğu etkiler dikkate alındığında daha çarpıcı örneklerle karşımızda durmaktadır. Bu kapsamda, kitabın içeriğini oluşturan tipolojilere sahip bireylerin sadece yaşadıkları ulusların değil, dünyanın da kaderini değiştirmede azımsanmayacak bir öneme sahip olduğunu öngörmek yanlış olmayacaktır.

Eserde ele alınan tipolojilerin, eksiklik olarak görülmemekle birlikte yaşanan döneme ait olduğu ve bu dönemde geçerliliklerini ispat ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, eserde farklı eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylere sahip bireylerin sadece inanç eğilimlerine değil davranış kalıplarına yönelik öngörülerde de bulunulmuştur. Ancak eserin kaleme alındığı dönemde yaşayan ve eserin öznesi konumundaki vatandaş birey tipolojisinin değişmesi, bu öngörülerin tam olarak günümüzde beklenmesini neredeyse olanaksız kılmaktadır.

Eserin, Batı dünyasından bir yazar tarafından kaleme alınması sadece Batı dünyası için geçerli olabileceği yanılgısına sürükelse de Batı dünyasının sömürgecilik başta olmak üzere çeşitli

sebeplerle uzun yıllar Dünyanın hemen her ülkesiyle ilişkiler geliştirmesi ve eserin bu tecrübeyle yazılmış olması kapsayıcılığını artırmaktadır.

Ayrıca eserde, göçe sebep olan kitlesel hareketlere yönelik bazı tespit ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Özellikle son dönemde Dünya genelinde yaşanan göç hareketlerini anlamak noktasında, eserin literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireyin yaratıcılık özelliği ile kitle hareketlerine katılma niyeti arasında eserde kurulan rabita oldukça ilginç ve teyide muhtaçtır. Azınlıkların, ne kadar iyi korunurlarsa korunsunlar kırılğan bir durum içinde olduklarına dikkat çekilmesi ve hem suçlunun hem de mağdurun kitle hareketine katılarak kendini temize çıkarma eğiliminde olduğunun belirtilmesi önemli katkılar olarak görülmektedir.

Eserde öne çıkan ve dikkate değer görülen bazı ifadeler;

- Kitle hareketlerinin suçluları kazanma için fırsat kolladığı,
- Bireyin kendini asla yalnız hissetmemesi gerektiği, sürekli bir gözetim altında olduğu hissini oluşturulması gerektiği,
- Öğretilerin güçlülüğünün, anlaşılmaktan ziyade inanılmaktan kaynaklandığı ve anlaşılır öğretilerin güç kaybedeceği,
- İnsanları birleştirme kabiliyeti en yüksek hislerden birinin nefret olduğu ve nefretin bireyleri kendi benliklerinden ayırıştırma gücüne sahip olduğu,
- Kitle hareketlerine inananların, inanmayanlarla irtibatının kesilmesinin gerektiği,
- Kesin inançlı bireyin en önemli ve kutsal özelliği olarak şüpheli olmak olduğu ve her durumdan kuşkulananarak sürekli çevresini kontrol etmek zorunda hissettiğidir.

Son tahlilde eser, kitle hareketlerine yol açan sebepleri ve bireysel/toplumsal davranış eğilimlerini ortaya koyma iddiasındadır. Bu yönüyle eserin, günümüzde ve gelecekte yapılan ve yapılacak olan çalışmalara güçlü bir destek sağladığı, literatüre psikoloji ve sosyoloji olmak üzere birden çok alanda katkı sunduğu değerlendirilmektedir.